

Forord

Militærvesenet er borgerskapets redskap for undertrykkelse av arbeiderklassen – slik var holdningen til Forsvaret i vide kretser hvis vi går noen få generasjoner tilbake i tiden. Enkelte hendelser i inn- og utland der militære styrker ble satt inn i forbindelse med arbeidskonflikter, hadde gitt næring til slike oppfatninger. Mest kjent er kanskje det såkalte Menstadslaget i 1931, der politi og demonstrerende arbeidere støtte sammen. Daværende forsvarsminister Vidkun Quisling hadde beordret militære enheter til stedet, uten at de rent faktisk ble brukt.

Disse hendelsene ligger som bakteppe for en oppgavedeling mellom politiet og Forsvaret, der politiet tar seg av interne problemer mens Forsvaret tar seg av eksterne trusler mot statens selvstendighet og sikkerhet. Denne oppgavedelingen kan også ses som en del av en «samfunnskontrakt» om verneplikten. De vernepliktige skal forsvare landet og ikke gjøres til aktør i politiske konflikter innenlands. Slik tok man også brodden av visse former for politisk militærnekting.

Vi har aldri hatt noen lov som definerer Forsvarets oppgaver. Denne oppgavedelingen er med andre ord aldri blitt direkte lovfestet, men kan ses på som en uuttalt forutsetning i politilovens regler om militær bistand til politiet. Den passer også godt sammen med Grunnlovens restriksjoner på bruk av militær makt mot landets innbyggere. Men spørsmålet er om det er tilstrekkelig at et slikt grunnleggende spørsmål er henvist til en plass «mellom linjene». Og i dag kan man også reise spørsmålet om det faktisk står noe mellom linjene, eller om det som kanskje sto mellom linjene, har falmet bort.

Det nærmer seg nitti år siden «Menstadslaget», og åtti år siden landet sist ble angrepet av en ytre fiende 9. april 1940. Mye har skjedd siden den gang, og blant de mest dramatiske begivenhetene er terrorangrepet med kaprede fly i USA 11. september 2001 og massedrapene på Utøya 22. juli 2011, samme dag som regjeringskvartalet ble ødelagt av en stor sprengladning. Lignende terrorangrep har funnet sted i blant annet Madrid, London og Paris.

Slike hendelser sier oss at skillet mellom ytre og indre trusler mot statens selvstendighet og sikkerhet er i ferd med å bli utvisket. Terrorangrep skriver seg ikke nødvendigvis fra en fremmed stat, det kan være private aktører. Og disse kan like gjerne ha sin base innenlands som utenlands. Har slike momenter betydning for forståelsen av loven?

La meg nevne en annen utvikling som har skjedd mer i det stille. Det gjelder nærmest som et aksiom at militær makt er brutal, mens politiet opererer ut fra prinsippet om å bruke så lite makt som mulig og dødelig makt kun mot dødelige trusler. Hvis man sammenligner militære avdelingers handlemåte på slagmarken med politiets opptreden ved vanlig ordenshåndhevelse, er dette riktig. Men det man lett overser, er at Forsvaret i årtier har øvet og praktisert politimessige metoder. Dette har vært nedfelt i bestemmelser om militære vakters bruk av våpen og tvangsmidler i fredstid, i ROE (Rules of Engagement) for militære vakter ved kontrollposter i Libanon, Bosnia, Kosovo og Afghanistan, og i den treningen heimevernssoldater får bl.a. med tanke på oppdrag som gjelder objektsikring i krisesituasjoner.

Faktum er at Forsvarets rutiner for maktbruk i fredstid er mer konservative og tilbakeholdende enn politiets våpeninstruks. Dette hører også med i bildet når fordelingen av oppgaver mellom Forsvaret og politiet skal vurderes og gjeldende lovverk fortolkes.

I tiden etter terrorangrepet 22. juli 2011 ble det reist spørsmål om hvorvidt Forsvaret burde ha vært mer fremoverlent og aktivt, for eksempel med hensyn til å etablere militært vakthold rundt Stortinget. I engere fora ble det også diskutert om det ville vært riktig av Forsvarssjefen å ta kontroll over situasjonen – ja om det kanskje kunne ha vært en plikt å gjøre det.

Mitt svar på det siste spørsmålet er kontrafaktisk. Et ikke helt urealistisk scenario kunne vært at Anders Behring Breivik hadde hatt medsammensvorne (slik han påsto var tilfellet), at disse hadde planlagt angrepet bedre og detonert sprengladninger ikke bare ved regjeringsbygningen, men også ved Politihuset på Grønland og Politidirektoratet i Oslo sentrum. Hva hadde da vært forventningen til Forsvaret? Å vente på anmodning om bistand fra et politi uten noe fungerende kommandoapparat? Eller å gripe tøylene og etablere kontroll over situasjonen i hovedstaden inntil politiet hadde samlet seg tilstrekkelig til å kunne overta? Jeg vil tro at svaret gir seg selv.

Denne boken tar opp denne type spørsmål – ikke som et politisk innlegg, men som et faglig arbeid med bruk av etablert juridisk metode. Den skiller seg fra tidligere juridiske fremstillinger ikke bare ved å fokusere på spørsmål som har vært lite behandlet, men også ved å ta inn over seg at verden har forandret seg.

God lesning!

Arne Willy Dahl
Generaladvokat (pensjonert)

Innhold

Kapittel 1

Introduksjon	17
1.1 Bokens tema.....	17
1.2 Bokens hovedspørsmål.....	21
1.3 Metode – en rettsvitenskapelig analyse.....	22
1.4 Noen bemerkninger gitt bokens ømtålige tema.....	27
1.5 Bokens oppbygning.....	28

Kapittel 2

<i>Hva kan forsvares med bruk av norsk militær makt?</i>	30
2.1 Norges suverenitet og «landets» geografiske grenser.....	30
2.2 Er den norske «befolkningen» en del av «landet»?.....	36
2.3 Er Norges suverene rettigheter en del av «landet»?.....	37
2.4 Oppsummering.....	40

Kapittel 3

Kommando og kontroll med norske militære styrker	42
3.1 Problemstillingen.....	42
3.2 Maktfordelingsprinsippet.....	43
3.3 Kort om Kongen og Regjeringen som leder av den utøvende makt....	44
3.4 Forsvarsledelsen og Forsvarets operative ledelse.....	48
3.5 Regjeringen som øverste leder av politiet.....	49
3.6 Stortingets rolle.....	50
3.7 Domstolenes rolle.....	52
3.8 Regjeringens og Forsvarets ansvar i lys av angrepet 9. april.....	52
3.9 Regjeringens og Forsvarets ansvar i lys av angrepet 22. juli.....	57
3.10 Er det bare «Kongen» som kan beslutte bruk av militær makt til forsvar av landet?.....	72
3.11 I hvilken grad bør den politiske ledelse involvere seg i militære operasjoner?.....	76
3.12 Oppsummering.....	80

Kapittel 4

Hjemmelskravet for norsk bruk av «militær makt»	81
4.1 Problemstillingen	81
4.2 Legalitetsprinsippet: Kreves <i>materiell</i> hjemmel ved militær maktbruk?	82
4.3 Om hjemmel «direkte» i folkeretten og dualismeprinsippet	86
4.4 Menneskerettighetenes hjemmelskrav	91
4.5 Folkerettens hjemmelskrav	92
4.6 Hjemmelskravet og begrepet «militær makt» i Grunnloven § 101	93

Kapittel 5

Forholdet mellom Grunnloven §§ 26 og 101	109
5.1 Grunnloven § 26 – utgangspunkter	109
5.2 Militær makt til forsvar av landet vs. mot innbyggerne	114
5.3 Oppsummering	118

Kapittel 6

Straffansvar og konsekvenser av regelbrudd	119
---	------------

Kapittel 7

Grunnleggende verdier bak handlingsreglene	123
---	------------

Kapittel 8

Om <i>situasjonskravet</i> og reglenes saklige anvendelsesområde	126
8.1 Problemstillingen	126
8.2 Ulike situasjoner – ulike regler	126

Kapittel 9

Krisebegrepet og nasjonal krisehåndtering	129
9.1 Begrepene «krise» og «sikkerhetspolitiske krise»	129
9.2 Prinsippene for nasjonal krisehåndtering	132

Kapittel 10

Hovedregelen: «Væpnet angrep» og Norges selvforsvarsrett..... 135

10.1	Problemstillingen	135
10.2	Grunnlovens § 26 – forhistorie og utviklingstrekk.....	136
10.3	Grunnloven § 26 første ledd og politiets oppgaver.....	138
10.4	Hovedinnholdet i Grunnloven § 26 første ledd og forholdet til FN-pakten artikkel 51	139
10.5	Norges selvforsvarsrett og situasjonskravet «væpnet angrep»	141
10.6	Når starter angrepet? Lovligheten av forkjøpsangrep o.l.....	161
10.7	Rammene for selvforsvaret: Nødvendighet og proporsjonalitet.....	170
10.8	Suverenitetshevdelse	176
10.9	Oppsummering – Norges selvforsvarsrett og rett til suverenitetshevdelse.....	186

Kapittel 11

Krig og væpnet konflikt..... 189

11.1	Problemstillingen	189
11.2	Krig.....	189
11.3	Væpnet konflikt	190
11.4	Forholdet mellom væpnet angrep og væpnet konflikt	191
11.5	Når oppstår en «væpnet konflikt»?	193
11.6	Terskelen for «internasjonal væpnet konflikt».....	196
11.7	Terskelen for «ikke-internasjonal væpnet konflikt».....	200
11.8	Kan et omfattende terrorangrep e.l. utløse en «ikke-internasjonal væpnet konflikt» i Norge?.....	204
11.9	Krigens folkerett: Forsvarets handlingsrom i væpnet konflikt.....	208
11.10	Oppsummering.....	223

Kapittel 12

**Gråsonen: Krig truer eller rikets selvstendighet
eller sikkerhet er i fare..... 225**

12.1	Problemstillingen	225
12.2	«Unntakstilstand».....	225
12.3	Konstitusjonell nødrett.....	226
12.4	Krig truer eller rikets selvstendighet eller sikkerhet er i fare.....	228
12.5	Forholdet mellom «terrorhandling» og «rikets sikkerhet» i lys av angrepet 22. juli.....	241
12.6	Forsvarets handlingsrom ved omfattende terrorangrep á la 22. juli.....	254
12.7	Oppsummering.....	278

Kapittel 13

Politiets ansvar og Forsvarets bistand til politiet 280

- 13.1 Hovedregelen og problemstillingen 280
- 13.2 Politiets oppgaver 280
- 13.3 Politiloven § 27 a og Forsvarets bistand til politiet 283
- 13.4 Forsvarets bistand til politiet 22. juli 287
- 13.5 Nærmere om bistandsinstruksen 289
- 13.6 Har politiets eller Forsvarets oppgave prioritet? 299

Kapittel 14

Andre «nødssituasjoner»: Kan bruk av militær voldsmakt**hjemles nødretten?** 303

- 14.1 Problemstillingen 303
- 14.2 Hva kjennetegner en «nødssituasjon»? 305
- 14.3 Kan etaten «Forsvaret» påberope seg nød- og nødvergeretten? 306
- 14.4 Særlig om typetilfellet luftbåret terrorangrep (renegade)
og vilkårene for bruk av militær makt i nødssituasjoner 311

Kapittel 15

Forsvarets og militært personells lydighets-**og handleplikt** 324

- 15.1 Generelt om den militære lydighets- og handleplikt 324
- 15.2 Forsvarets handleplikt i medhold av *Plakaten på veggen* 326
- 15.3 I hvilken grad må militært personell utsette seg for fare? 331
- 15.4 Den alminnelige hjelpeplikten 342
- 15.5 Handleplikt og angrepene 9. april og 22. juli 344

Kapittel 16

Rettslige utgangspunkter for når Norge kan bruke militær**voldsmakt i eller mot en annen stat** 346

- 16.1 Problemstillingen 346
- 16.2 Forbudet mot angrepskrig 351
- 16.3 Kort om beslutningen 352

Kapittel 17

Lovligheten av humanitære intervensjoner 356

- 17.1 Problemstillingen 356
- 17.2 Beskyttelsesdoktrinens (R2P) innhold og rolle 358

17.3	De folkerettslige vilkår for bruk av militær makt.....	364
17.4	Forholdet til Grunnloven § 26 første ledd.....	378
17.5	Operasjonens rettslige rammer (mandat).....	380
17.6	Exit R2P?.....	382

Kapittel 18

Oppsummering og avsluttende bemerkninger..... 383

18.1	Generelt.....	383
18.2	Avsluttende bemerkninger til 22. juli-angrepet.....	389
18.3	Rettspolitiske vurderinger – <i>de lege ferenda</i>	393

Kapittel 19

Betraktninger om militær maktbruk, jus, etikk

og politikk..... 397

19.1	Generelt.....	397
19.2	Om mot til å handle rettidig eller å holde igjen.....	397
19.3	Rettslige vurderinger og forsvarlig skjønnsutøvelse.....	398
19.4	Jusens dynamikk og indre skjønnhet.....	400
19.5	Krigens krav og usikkerhet.....	401
19.6	Klokskap og måtehold.....	402

Kilder..... 405

Offentlige dokumenter.....	405
Rettsavgjørelser.....	407
Litteratur.....	409
Mediaoppslag, pressemeldinger, kronikker o.l.....	418

Stikkordregister..... 421

Kilder

Lover, forskrifter, traktater (konvensjoner), sikkerhetsrådsresolusjoner o.l. primærkilder er ikke med i kildelisten. Disse er angitt presist nok i teksten, og er lett tilgjengelige på internett. Kildelisten er begrenset til mer sekundære kilder, bl.a. fordi henvisningene til disse i fotnotene er knappe. Listen er delt inn i fire: 1) offentlige dokumenter, 2) rettsavgjørelser 3) litteratur og 4) medieoppslag mv.

Offentlige dokumenter

Norske

NOU 1979:47 *Rapport fra den militære undersøkelseskomisjon av 1946.*

NOU 1992:23 *Ny straffelov – alminnelige bestemmelser Straffelovkomisjonens delutredning V.*

NOU 1995:31 *Beredskapslovgivningen i lys av endrede forsvars- og sikkerhetspolitiske rammebetingelser, utredning fra beredskapslovutvalget.*

NOU 2000:24 *Et sårbart samfunn, utredning fra sårbarhetsutvalget.*

NOU 2001:31 *Når ulykken er ute.*

NOU 2009:20 *Ny grenselov.*

NOU 2012:14 *Rapport fra 22. juli-kommisjonen.*

NOU 2016:8 *En god alliert – Norge i Afghanistan 2001–2014.*

NOU 2016:19 *Samhandling for sikkerhet — Beskyttelse av grunnleggende samfunnsfunksjoner i en omskiftelig tid.*

NOU 2018:4 *Sjøveien videre – Forslag til ny havne- og farvannslov.*

Ot.prp. nr. 78 (1950): *Lov om særlige nådgjerder under krig, krigsfare og lignende forhold mv.*

Innst. S. nr. 117 (1987–88): *Innstilling fra Forsvarskomiteen om skredulykken i Vassdalen 5. mars 1986.*

Ot.prp. nr. 41 (1996–97): *Om lov om Kystvakt (kystvaktloven).*

Innst. O. nr. 96 (1996–97): *Innstilling fra forsvarskomiteen om lov om Kystvakt (kystvaktloven).*

Innst. O. nr. 89 (2000–2001): *Om endringer i politiloven.*

Ot.prp. nr. 61 (2001–2002): *Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (lovtiltak mot terrorisme – gjennomføring av FN-konvensjonen 9. desember 1999 om bekjempelse av finansiering av terrorisme og FNs sikkerhetsråds resolusjon 1373 28. september 2001).*

- Innst. S nr. 234 (2003–2004): *Innstilling fra forsvarskomiteen om den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005–2008.*
- Ot.prp. nr. 90 (2003–2004): *Om lov om straff (straffeloven).*
- Innst. S. nr. 49 (2004–2005): *Innstilling fra forsvarskomiteen om samfunnssikkerhet og sivilt-militært samarbeid.*
- Ot.prp. nr. 8 (2007–2008): *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv.*
- Innst. 207 S (2011–2012): *Innstilling fra Den særskilte komité om redegjørelse fra justisministeren og forsvarsministeren i Stortingets møte 10. november 2011 om angrepene 22. juli.*
- Meld. St. 29 (2011–2012): *Samfunnssikkerhet.*
- Prop. 73 S (2011–2012): *Et forsvar for vår tid.*
- Meld. St. 21 (2012–2013): *Terrorberedskap. Oppfølging av NOU 2012:14 Rapport fra 22. juli-kommisjonen.*
- Innst. 326 L (2014–2015): *Innstilling fra justiskomiteen om endringer i politiloven (bistand fra Forsvaret).*
- Prop. 79 L (2014–2015): *Endringer i politiloven (bistand fra Forsvaret).*
- Prop. 151 S (2015–2016): *Kampkraft og bærekraft – Langtidsplan for forsvarssektorens.*
- Innst. 62 S (2016–2017): *Innstilling fra utenriks- og forsvarskomiteen om Kampkraft og bærekraft. Langtidsplan for forsvarssektoren.*
- Meld. St. 10 (2016–2017): *Risiko i et trygt samfunn – Samfunnssikkerhet.*
- Riksadvokaten, Brev fra riksadvokaten til statsadvokatene mfl. av 12. januar 2006.
- Forsvarsdepartementet, Høringsnotat 2013, *Om lov om Forsvarets ansvar for å avverge luftbårne terroranslag og Forsvarets bistand til politiet*, Høringsnotat av 11. juli 2013.
- Generaladvokaten, høringsuttalelse 9. oktober 2013 vedrørende luftbårne terroranslag mv.
- Universitetet i Tromsø, Statsrettsgruppen, høringsuttalelse 11. oktober 2013 vedrørende luftbårne terroranslag mv.
- Luftfartstilsynet, høringsuttalelse 1. oktober 2013 vedrørende luftbårne terroranslag mv.
- Politihøgskolen, høringsuttalelse 11. oktober 2013 vedrørende luftbårne terroranslag mv.
- Riksadvokaten, høringsuttalelse 10. oktober 2013 vedrørende luftbårne terroranslag mv.
- Den norske advokatforening, høringsuttalelse 14. oktober 2013 vedrørende luftbårne terroranslag mv.
- Forsvarsdepartementet 2014, *Høringsinnspill – Våpeninstruks for politiet*, Brev fra Forsvarsdepartementet til Justis- og beredskapsdepartementet av 24. november 2014.
- Utenriksdepartementet, Rettsavdelingen, *Kampen mot ISIL – Folkerettslig grunnlag for militær maktbruk mot ikke-statlige aktører i Syria*, notat av 29. januar 2016.
- Forsvarsdepartementet (FD) og Justis- og beredskapsdepartementet (JBD), *Støtte og samarbeid – En beskrivelse av totalforsvaret i dag*, Oslo 2018.

Offentlige rapporter som ikke er publisert som NOU

Undersøkelseskommissjonen: *Innstilling fra undersøkelseskommissjonen av 1945*, publisert på nytt i Oslo: Familieforlaget 2010.

Hemmer-utvalget: *Rapport fra arbeidsgruppen for utredning av oppgave- og myndighetsfordelingen mellom Kystvakten, politiet og påtalemyndigheten*, avgitt 12. november 2007.

Røksund-utvalget 2016: *Rapport fra arbeidsgruppen for utarbeiding av forslag til ny bistandsinstruks*, Oslo 2016.

Libya-rapporten: *Evaluering av norsk deltakelse i Libyaoperasjonene* (Libya-utvalget), Oslo 2018.

Internasjonale og utenlandske offentlige dokumenter (FN mv.)

FNs Generalforsamling: *World Summit Outcome*, UN 60/1, 2005.

FNs generalsekretær: Report by the Secretary General, *Implementing the Responsibility to Protect*, FN A/63/677, 2009.

FN High-level Panel: *Report of the General Secretary High-level Panel on Threats, Challenges and Change. A more secure world*, avgitt 2. desember 2004.

FN konferansen, the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (nr. 8), The Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, Cuba, 7. september 1990.

FNs spesialrapportør Ben Emmerson: *Statement of the Special Rapporteur following meetings in Pakistan*, Genève: United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 14. mars 2013.

FNs spesialrapportør 2013a: Edward T. Luck, Office of the special adviser on the prevention of Genocide, *The responsibility to Protect*, 2013.

Kosovo-kommisjonen 2001: Independent International Commission on Kosovo, *Kosovo Report*, OUP, Oxford 2001.

UK Primeminister's Office 2018: Primeminister's Office, *Policy paper, Syria Action – UK Government Legal Position*, London, 14. april 2018.

UK MoD 2013: UK Ministry of Defence, *Chemical Weapon Use by Syrian Regime: UK Government Legal Position*, London, 29. august 2013.

UK Libya-rapport 2016: House of Commons, Foreign Affairs Committee, *Libya: Examination of Intervention and Collapse and the UK's Future Policy Options*, Third Report of the Session 2016–2017, HC 119.

Rettsavgjørelser

Norske dommer

Rt. 1916 s. 1051.

Rt. 1945 s. 13 (Haaland).

Rt. 1945 s. 109 (Quisling).

Rt. 1948 s. 209.

Rt. 1948 s. 503.

- Rt. 1960 s. 1497.
 Rt. 1974 s. 1329.
 Rt. 1977 s. 1035 (Sykejournal-dommen).
 Rt. 1979 s. 429 (Promillefluktkjennelsen).
 Rt. 1996 s. 141 (Mobbe-dommen).
 Rt. 1996 s. 624.
 Rt. 2000 s. 996 (Bøhler).
 Rt. 2001 s. 382.
 Rt. 2007 s. 1172.
 Rt. 2012 s. 1985.
 Rt. 2013 s. 565 (farskap).
 Rt. 2013 s. 588.
 Rt. 2015 s. 93 (Maria).
 RG 2012 s. 1153 (Breivik).

Internasjonale og utenlandske rettsavgjørelser

The International Court of Justice (ICJ):

- ICJ Reports: *Barcelona Traction Case*, 1970.
 ICJ Reports: *Grønlands-saken*, 1993.
 ICJ Reports: *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. USA)*, 1986.
 ICJ Reports: *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, 1996.
 ICJ Reports: *Advisory Opinion on Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, 2004.
 ICJ Reports: *Case concerning armed activities on the territory of the Congo*, 2005.
 The International Criminal Court (ICC): *Lubanga-dommen* av 14. mars 2012.
 The International Criminal Tribunal of the former Yugoslavia (ICTY): *Tadic Case* (Dom) ICTY-94-1, 26. januar 2000.
 The International Criminal Tribunal of the former Yugoslavia (ICTY): *Harradinaj-dommen* av 9. april 2008.

Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD):

- EMD, *Lawless mot Irland* (nr. 3), saksnr. 332/57, 1. juli 1961.
 EMD, *Irland mot Storbritannia*, saksnr. 5310/71, 18. januar 1978.
 EMD, *McCann og andre mot Storbritannia*, saksnr. 18984/91, 6. oktober 1995.
 EMD, *Andronicou og Constantinou* mot Kypros, saksnr. 86/1996/705/897, 9. oktober 1997.
 EMD, *Kelly mot Storbritannia*, saksnr. 17579/90, 13. januar 1993.
 EMD, *Al-Jedda mot Storbritannia*, saksnr. 27021/08, 7. juli 2011.
 EMD, *Isayeva, Yusupova og Bazayeva mot Russland*, saksnr. 57947/00, 57948/00 og 57949/00, 24. februar 2005.
 EMD, *Isayeva mot Russland*, saksnr. 57950/00, 24. februar 2005.

EMD, *Finogenov og andre mot Russland (Dubrovka teateret)*, saksnr. 18299/03 og 27311/03, 20. desember 2011.

The Inter-American Court of Human Rights, *Abella Case No. 11.137*, 18. november 1997.

Den tyske forfatningsdomstolen, BvR 357/0515, dom av 12. februar 2006.

Litteratur

- Abiew 1998:** Francis K. Abiew, *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, Kluwer Law International, The Hague 1998.
- Amnesty 2013:** Amnesty International, *Will I be next? US Drone Strikes in Pakistan*, London 2013.
- Andenæs 1948:** Johs. Andenæs, «Okkupasjonstidens likvidasjoner i rettslig belysning», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 61, s. 1–31.
- Andenæs 1982:** Johs. Andenæs, *Fra spredte felter*, Tanum Norli, Oslo 1982.
- Andenæs 1997/2004:** Johs. Andenæs, *Alminnelig strafferett*, Oslo 1997 (5. utgave, 2004).
- Andenæs og Fliflet 2017:** Johs. Andenæs og Arne Fliflet, *Statsforfatningen i Norge*, 11. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2017.
- Andersen og Ødegaard:** Morten Andersen og Geir Ødegaard (red.), *Militære fellesoperasjoner – en innføring*, Universitetsforlaget, Oslo 2016.
- Andorsen 1999:** Kjell V. Andorsen, *Strafferettslig nødrett*, Oslo 1999.
- Arend og Beck 1993:** Anthony Clark Arend og Robert J Beck, *International Law and the Use of Force*, Routledge, London 1993.
- Aschehoug 1879:** Torkel H. Aschehoug, *Norges offentlige ret, Anden Afdeling, Norges Nuværende Statsforfatning*, Aschehoug, Christiania 1879.
- Askeland 2018:** Bjarne Askeland, «Nyere utviklingslinjer i norsk rettskildelære 1999–2018», *Lov og Rett* 57(9), s. 519–536.
- Auglend 2015:** Ragnar L. Auglend, «Fordelingen av ansvar og myndighet mellom politi og forsvar ved indre beredskap», *Tidsskrift for Strafferett* 15(3), s. 315–346.
- Auglend 2016:** Ragnar L. Auglend, *Handleplikt, kommandomyndighet og lydighetsplikt i operativt politiarbeid*, Oslo 2016.
- Auglend 2018:** Ragnar L. Auglend, *Politiet i krig og ved okkupasjon*, Gyldendal, Oslo 2018.
- Auglend og Mæland 2016:** Ragnar L. Auglend og Henry John Mæland, *Politirett*, 3. utgave, Gyldendal, Oslo 2016 (1. utgave 1998).
- Baumann og Stigen 2018:** Elizabeth Baumann og Jo Stigen, *Internasjonal strafferett – en innføring*, Gyldendal, Oslo 2018.
- Befring og Ohnstad 2001:** Anne Kjersti Befring og Bente Ohnstad, *Helsepersonelloven – med kommentarer*, Fagbokforlaget, Bergen 2001.
- Bellamy 2009:** Alex J. Bellamy, *The Responsibility to Protect*, Cambridge 2009.
- Bellamy et.al. 2011:** Alex J. Bellamy, Sara E. Davies og Luke Glanville, *The Responsibility to Protect and International Law*, Martinus Nijhoff, Leiden 2011.

- Bellamy og Dunne 2016:** Alex J. Bellamy og Tim Dunne (red.), *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, OUP, Oxford 2016.
- Berdal og Economides 2003:** Mats Berdal og Spyros Economides, *United Nations Interventionism, 1991–2004*, CUP, Cambridge 2007.
- Berg 2017:** Ole T. Berg, «Maktfordelingsprinsippet», Store norske leksikon 11. oktober 2017.
- Berg 2018:** Fredrik Berg, «Er snøkrabben en ‘sedentær art’ etter FNs havrettstraktat?», *Lov og Rett* 57(5), s. 277–290.
- Bethlehem 2012:** Daniel Bethlehem, «Self-defense against an imminent or actual armed attack by nonstate actors», *The American Journal of International Law* 106(4), s. 770–777.
- Bjerga og Håkenstad 2013:** Kjell Inge Bjerga og Magnus Håkenstad, «Hvem eier krisen? Politi, forsvar og 22. juli», i Tormod Heier og Anders Kjølberg (red.), *Mellom fred og krig – norsk militær krisehåndtering*, Universitetsforlaget, Oslo 2013, s. 54–74.
- Bjørkholt 2016:** Lars Morten Bjørkholt, «Kommentarer til militær straffelov», Norsk lovkommentar, Rettsdata.no, sist revidert 30. august 2016.
- Blandhol 2013:** Sverre Blandhol, *De beste grunner, Reelle hensyn i juridisk argumentasjon*, Gyldendal, Oslo 2013.
- Blomdal 1988:** Odd Blomdal, Den militære lydighetsplikt, Militærjuridiske småskrifter nr. 8, Generaladvokatembetet, 1988.
- Boe 2005:** Erik Boe, *Grunnleggende juridisk metode*, Universitetsforlaget, Oslo 2005.
- Boothby 2012:** William H. Boothby, *The Law of Targeting*, OUP, Oxford 2012.
- Bouchard 2012:** Charles Bouchard, «Lessons learned from Operation Unified Protector – a Commander’s Perspective» i Torgeir E. Sæveraas og Vidar Løw Ovesen (red.), *Norsk luftmakt over Libya – suksess uten innflytelse?* Luftkrigsskolens skriftsserie, Trondheim 2012, s. 127–138.
- Boyle og Simonsen 2004:** Kevin Boyle og Sigmund Simonsen, «Human Security, human rights and disarmament», *UN Disarmament Forum* 3/2004, s. 5–14.
- Brown 2007:** Rory S. Brown, «Shooting down civilian aircraft: Illegal, immoral and just plane stupid», *Revue québécoise de droit international* 20(1), s. 57–105.
- Brownlie 1963:** Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, OUP, Oxford 1963.
- Bruusgaard 2006:** Kristin Ven Bruusgaard, *Fiskerikonflikter i Barentshavet – Potensial for eskalering?* FFI Rapport 03167, Forsvarets Forsknings Institutt, 2006.
- Busch 2002:** Tor-Aksel Busch, «Påtalemyndighetens uavhengighet», i Peter Lødrup, Steinar Tjomsland, Magnus Aarbakke og Gunnar Aasland (red.), *Rettsteori og statsliv – Festskrift til Carsten Smith*, Unviersitetsforlaget, Oslo 2002, s. 155–166.
- Buzan 1983:** Barry Buzan, *State, People and Fear*, Harvester Wheatsheaf, London 1983.
- Børresen 2011:** Jacob Børresen, *Torskekrig! Om forutsetninger og rammer for kyststatens bruk av makt*, Abstrakt Forlag, Oslo 2011.
- Bårdsen 1993:** Arnfinn Bårdsen, «Jan Mayens kontinentalsokkel og fiskerisone – Den Internasjonale Domstols avgjørelse i grensetvisten mellom Danmark og Norge», *Jussens venner*, s. 247–269.

- Bårdsen 2017:** Arnfinn Bårdsen, «Grunnloven, straffeprosessen og strafferetten – noen linjer i Høyesterettspraksis etter grunnlovsreformen 2014», *Jussens Venner* 52(1), s. 1–44.
- Cassese 2005:** Antonio Cassese, *International Law*, 2. utg. Oxford 2005.
- Chesterman 2001:** Simon Chesterman, *Just War or Just Peace?* OUP, Oxford 2001.
- Chesterman 2011:** Simon Chesterman, «Leading from behind’: the responsibility to protect, the Obama Doctrine, and humanitarian intervention after Libya», *Ethics & International Affairs* 25(3), s. 279–285.
- Coates 1997:** A.J. Coates, *The Ethics of War*, Manchester University Press, Manchester 1997.
- Dahl 2008:** Arne Willy Dahl, *Håndbok i krigens folkerett*, Cappelen Damm, Oslo 2008.
- Dahl 2010:** Hans Fredrik Dahl, «Innledning», innledning til nyutgivelsen av undersøkelseskommisjonen av 1945s rapport på Familieforlaget, Oslo 2010.
- Dahl 2012:** Arne Willy Dahl, «Kommentarer til beredskapsloven», Norsk lovkommentar, Rettsdata.no, sist revidert 24. september 2012.
- Dinstein 2010:** Yoram Dinstein, *The Conduct of Hostilities Under the Law of International Armed Conflict*, CUP, Cambridge 2010.
- Dinstein 2011:** Yoram Dinstein, *War, Aggression and Self-Defence*, 5. utgave, CUP, Cambridge 2011.
- Duffy 2015:** Helen Duffy, *The War on Terror and the Framework of International Law*, 2. utgave, CUP, Cambridge 2015.
- Dyndal 2010:** Gjert Lage Dyndal (red.), *Strategisk ledelse i krise og krig*, Bergen 2010.
- Dyndal og Simonsen 2013:** Gjert Lage Dyndal og Sigmund Simonsen, «Krisehåndtering i Fiskevernsonen – mellom jus og interessepolitikk», *Norsk Militært Tidsskrift*, 183(1), s. 12–22.
- Eckhoff 2001:** Torstein Eckhoff, *Rettskildelære*, 5. utgave ved Jan E. Helgesen, Universitetsforlaget, Oslo 2001.
- Eng 2007:** Svein Eng, *Rettsfilosofi*, Universitetsforlaget, Oslo 2007.
- Engbreetsen-Skaret 2013:** Sigrid Engbreetsen-Skaret, «Spesialstyrker i norsk krisehåndtering», i Tormod Heier og Anders Kjølberg (red.), *Mellom fred og krig – Norsk militær krisehåndtering*, Universitetsforlaget, Oslo 2013, s. 142–160.
- Eriksen 2018:** Christoffer Conrad Eriksen, «Utredning av konstitusjonelle rammer for norsk deltakelse i internasjonale operasjoner», særskilt vedlegg i Libya-rapporten 2018.
- Eskeland 2011:** Ståle Eskeland, *De alvorligste forbrytelser*, Cappelen Damm, Oslo 2011.
- Eskeland 2015:** Ståle Eskeland, *Strafferett*, 4. utgave, Cappelen Damm, Oslo 2015.
- Evans 2008:** Gareth Evans, *The Responsibility to Protect – Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*, Brookings Institution Press, Washington 2008.
- FFOD 2014:** Forsvarets fellesoperative doktrine, Oslo 2014 (forrige versjon 2007).
- Fleischer 1981:** Carl August Fleischer, *Bruk av militær makt, militært utstyr m.v. i indre konflikter – spørsmål om rekkevidden av Grunnloven § 99 annet ledd*, Egen publikasjon (Lovdata Pro), 1981.
- Fleischer 2005:** Carl August Fleischer, *Folkerett*, 8. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2005.

- Fliflet 2005:** Arne Fliflet, *Grunnloven – kommentarutgave*, Universitetsforlaget, Oslo 2005.
- Fliflet 2013:** Arne Fliflet, «Noen tanker om grunnlovstolkning i en ny tid», *Jussens Venner* 48(1–2), s. 141–154.
- Fliflet 2014:** Arne Fliflet, «Grunnloven», i Rettsdata Norsk Lovkommentar, sist revidert 2014.
- Folkerettsmanualen 2013:** Forsvaret (FHS), *Manual i krigens folkerett*, Oslo 2013.
- Franck 2002:** Thomas Franck, *Recourse to Force: State Action Against Threats and Armed Attacks*, CUP, Cambridge 2002.
- Fredriksen 2015:** Steinar Fredriksen, *Ro, orden og frihet*, Gyldendal, Oslo 2015.
- Fredriksen og Skodvin 2008:** Halvard Haukeland Fredriksen og Knut Einar Skodvin, «Gjelder ikke EMK for norske soldater som deltar i fredsbevarende operasjoner?», *Lov og Rett* 47(3), s. 131–148.
- Frostad 2008:** Magne Frostad, «Militær politimyndighet», *Tidsskrift for strafferett* 8(3), s. 258–289.
- Frostad 2009:** Magne Frostad, «Regjeringens bruk av militær makt mot borgerne – Grunnloven § 99 annet ledd», i Jon Petter Rui, *Retts hjelp fra kyst til vidde – Festskrift til jusshjelpa i Nord-Norge 20 år*, Oslo 2009.
- Frostad 2011:** Mange Frostad, «Krigsbegrepet i nasjonal rett og enkelte beslektede straffeprosessuelle spørsmål», *Tidsskrift for Strafferett* 11(1), s. 44–63.
- Frostad 2015:** Magne Frostad, «Kan liv tas til vern av annet enn menneskelig liv og helse?», *Nordisk politiforskning* 2(1), s. 75–108.
- Frostad 2016:** Magne Frostad, *Voldelige hav – Pirateri og jus*, Cappelen Damm, Oslo 2016.
- Frølich 2012:** Peter Frølich, *Grunnlovens grenser for bruk av militær makt mot «Statens medlemmer» i fredstid*, masteroppgave UiO 2012. Hentet fra <http://bora.uib.no/handle/1956/6331?show=full>
- Galtung 2018:** Ida Andenæs Galtung, «Om 'krig' i Grunnloven § 26», *Perspektiv* (4) 2018.
- Galtung 2018a:** Ida Andenæs Galtung, *Regjeringens plikt til å innhente Stortingets samtykke til norske militæroperasjoner – Særlig om Grunnloven § 26*, masteroppgave UiO 2018. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/handle/10852/64236>
- Gardam 2004:** Judith Gardam, *Necessity, Proportionality and the Use of Force by States*, CUP, Cambridge 2004.
- Garvik og Tvedt 2017:** Olav Garvik og Knut Are Tvedt, «Johan Nygaardsvold», Store norske leksikon 15. februar 2017.
- Glanville 2014:** Luke Glanville, *Sovereignty and the Responsibility to Protect*, University of Chicago Press, Chicago 2014.
- Goodman 2016:** Ryan Goodman, «Targeting 'War-Sustaining' Objects in Non-International Armed Conflict», *American Journal of International Law* 110 2016.
- Gourevitch og Morris 2009:** Philip Gourevitch og Errol Morris, *Stående ordre – På innsiden av Abu Ghraib*, Gyldendal, Oslo 2009.
- Graver 2001:** Jens Petter Graver, «Verneplikt: for folket, ikke mot folket», *Kritisk juss* 2001, s. 103–148.

- Graver 2002:** Hans Petter Graver, «Dømmer Høyesterett i siste instans?», *Jussens Venner*, s. 263–281.
- Graver 2007:** Hans Petter Graver, *Rettsretorikk*, Fagbokforlaget, Bergen 2007.
- Graver 2008:** Hans Petter Graver, «Vanlig juridisk metode? Om rettsdogmatikken som juridisk sjanger», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 121(2), s. 149–178.
- Gray 2008:** Christine Gray, *International Law and the Use of Force*, OUP, Oxford 2008 (ny utgave i 2018).
- Gray 2008a:** Christine Gray, «The Charter Limitations on the Use of Force: Theory and Practice» i Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer Welsh og Dominik Zaum (red.), *The United Nations Security Council and the War*, OUP, Oxford 2008, s. 90f.
- Grønning, Husabø og Jacobsen 2016:** Linda Grønning, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff*, Fagbokforlaget, Bergen 2016.
- Harbo 2018:** Tor-Inge Harbo, «Grunnlovens grense for anvendelse av den norske forsvarsmakten», *Nytt norsk tidsskrift* 35(2), s. 151–164.
- Harbo 2018a:** Tor-Inge Harbo, «Grunnlovens autonomi: om forholdet mellom nasjonale og internasjonale menneskerettigheter», *Lov og Rett* 57(9), s. 537–557.
- Heier og Kjølberg 2013:** Tormod Heier og Anders Kjølberg (red.), *Mellom fred og krig – Norsk militær krisehåndtering*, Universitetsforlaget, Oslo 2013.
- Helgesen 1999:** Vidar Helgesen, *Til krig for menneskerettighetene*, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 2, Oslo 1999.
- Helgesen 1999a:** Vidar Helgesen, *Kosovo og internasjonal rett*, Oslo IFS Info 4/99.
- Henderson 2009:** Ian Henderson, *The Contemporary Law of Targeting*, Martinus Nijhoff, Leiden 2009.
- Henriksen 2007:** Dag Henriksen, *NATO's Gamble – Combining diplomacy and airpower in the Kosovo Crisis 1998–1999*, Naval Institute Press, Annapolis 2007.
- Henriksen 2013:** Dag Henriksen, «Suksess uten innflytelse? Norges erfaringer fra operasjonene over Libya», *Internasjonal politikk* 71(1), s. 29–56.
- Henriksen 2014:** Dag Henriksen (red.), *Air Power in Afghanistan 2005–10 – The Air Commanders' Perspectives*, CreateSpace Independent Publishing Platform, Maxwell 2014.
- Henriksrud 2012:** Pål Henriksrud, *Norsk deltagelse i operasjonene over Libya 2011 – En historie om hvordan beskyttelse av sivile bidro til regimeendring*, masteroppgave, Forsvarets høyskole 2012. Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/100062>
- Høgberg 2002:** Alf Petter Høgberg, «Om rettsvitenskapens bruk av uttrykket 'reelle hensyn' – kommentar til Morten Kinanders artikkel 'Trenger man egentlig reelle hensyn'», *Lov og Rett* 42(10), s. 224–241.
- Holmøyvik 2012:** Eirik Holmøyvik, «Bruk av norske styrker utanfor Norge – Statsrettslege utfordringer i fortid og notid», *Jussens Venner* 47(3), s. 184–215.
- Holzgreffe og Keohane 2003:** JL Holzgreffe og Robert O. Keohane (red.), *Humanitarian Intervention*, CUP, Cambridge 2003.
- Hoopes and Brinkley 1997:** Hoopes and Brinkley, *FDR and the Creation of the U.N.*, YUP, Yale 1997.

- Høstmælingen 2003:** Njal Høstmælingen, *Internasjonale menneskerettigheter*, Universitetsforlaget, Oslo 2003.
- HPCR-manualen 2009:** *HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare*, Bern 2009. Jf. *Commentary on the HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare*, Bern 2009.
- Husabø 2018:** Erling Johannes Husabø, *Terrorisme i norsk strafferett*, Fagbokforlaget, Bergen 2018.
- Høgberg og Høgberg 2013:** Alf Petter Høgberg og Benedikte Moltumyr Høgberg, «Noen ord om grunnlovstolkning», i Karl Harald Søvig, Sigrid Eskeland Shüt og Ørnulf Rasmussen (red.), *Undring og erkjennelse: Festskrift til Jan Fridthjof Bernt*, Bergen 2013, s. 249–265.
- Høiback 2012:** Harald Høiback, «Militærteoretisk idéhistorie», i Harald Høiback og Palle Ydstebø (red.), *Krigens vitenskap – en innføring i militær teori*, Abstrakt Forlag, Oslo 2012, s. 78–119.
- ICISS 2001:** International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect*, Ottawa 2001.
- ICRC 2005:** International Committee of the Red Cross (Henckaerts og Doswald-Beck (red.)), *Customary International Humanitarian Law (Sedvanerettsstudien)*, CUP, Cambridge 2005.
- ICRC 2008:** International Committee of the Red Cross, *How is the Term «Armed Conflict» Defined in International Humanitarian Law?* Opinion Paper, Geneve 2008.
- ILC 2001 (FNs folkerettskommisjon):** International Law Committee, *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, New York 2008.
- ILC 2010 (FNs folkerettskommisjon):** International Law Committee, *Final Report on the Meaning of Armed Conflict in International Law*, The Hague Conference 2010.
- JAG 2017:** US Judge Advocate, *Operational Law Handbook*, Virginia 2017.
- Jakhelln 2012:** Henning Jakhelln, «Innsatsaksjoner og innsatspersonellets plikt til å utføre arbeidsoppgaver med særlig faregrad», utredning til 22. juli-kommisjonen av 15. april 2012.
- Johansen og Staib 2009:** Sigrid Redse Johansen og Jacob Thomas Staib, *Jus og militær makt*, Oslo 2009.
- Jordheim 2013:** Helge Jordheim, «Krise, kritikk og hypokrisi – krisebegrepet hos Reinhart Koselleck», i Dag Michalsen (red.), *Unntakstilstand og forfatning – brudd og kontinuitet i konstitusjonell rett*, Pax, Oslo 2013, s. 119–138.
- Kelsen 1944:** Hans Kelsen, «The Principle of Sovereign equality of states as a basis for international organization», *Yale Law Journal* 53(2), s. 207–220.
- Kravik og Ødelien 2014:** Andreas Motzfeldt Kravik og Anette Ødelien, «Retten til selvforsvar mot ikke-statlige aktører som angriper fra en annen stats territorium», *Lov og Rett* 53(10), s. 591–606.
- Larsen 2012:** Kjetil Mujezinovic Larsen, «Tolking av sikkerhetsrådsresolusjoner – en kommentar til Sverre Lodgaard», *Lov og rett* 51(6), s. 363–369.
- Larsen 2014:** Kjetil Mujezinovic Larsen, «Folkerettens regler om militær maktbruk: Retningslinjer eller rettsregler?», *Internasjonal Politikk* 1/2014, s. 91–101.

- Larsen, Cooper og Nystuen 2013:** Kjetil Mujezinović Larsen, Camilla Guldahl Cooper and Gro Nystuen (red.), *Searching for a «Principle of Humanity» in International Humanitarian Law*, CUP, Cambridge 2013.
- Lauterpacht 1948:** Hersch Lauterpacht, *Oppenheim's International Law, A Treatise*, Oxford 1948.
- Lepsius 2006:** Oliver Lepsius, «Human Dignity and the Downing of Aircraft», *German Law Journal* 7(9), s. 761–776.
- Lerand 2017:** Dag Leraand, «Seksdagerskrigen», Store norske leksikon. Hentet fra snl.no/Seksdagerskrigen.
- Lodgaard 2012:** Sverre Lodgaard, «Sikkerhetsrådets resolusjon 1973 om beskyttelse av sivilbefolkningen i Libya», *Lov og rett* 51(6), s. 359–362.
- Lorentzen 2011:** Tor Gisle Lorentzen, *Styrkedemonstrasjon i 1968*, masteroppgave i Historie, UiT 2011. Hentet fra <https://munin.uit.no/handle/10037/3487>
- Lotrionte 2011:** Cathrine Lotrionte, «When to Target Leaders», *The Washington Quarterly* 26(3), s. 73–86.
- Lubell 2010:** Noam Lubell, *Extraterritorial use of force against non-state actors*, OUP, Oxford 2010.
- Matlary 2013:** Janne H. Matlary, «Give war a chance», i Ola Bøe-Hansen, Tormod Heier og Janne Haaland Matlary (red.), *Strategisk suksess? – Norsk maktbruk i Libya og Afghanistan*, Universitetsforlaget, Oslo 2013, s. 111–127.
- Matningsdal 2018:** Magnus Matningsdal, «Kommentarer til straffeloven», Norsk lovkommentar, Rettsdata.no, sist revidert 01. juli 2018.
- Melzer 2008:** Nils Melzer, *Targeted Killing in International Law*, OUP, Oxford 2008.
- Michalsen 2013:** Dag Michalsen, «Unntakstilstand og forfatning: En introduksjon», i Dag Michalsen (red.), *Unntakstilstand og forfatning – brudd og kontinuitet i konstitusjonell rett*, Oslo 2013, s. 11–42.
- Michalsen 2014:** Dag Michalsen, «Grunnlovens yttergrenser: Unntakstilstand og forfatning», *Ottar* 299(1), s. 40–47.
- Monsen 2012:** Erik Monsen, *Innføring i juridisk metode og oppgaveteknikk*, Cappelen Damm, Bergen 2012.
- Myhrer 2005:** Tor-Geir Myhrer, *Som siste utvei – rettslige rammer for politiets bruk av skytevåpen*, Universitetsforlaget, Oslo 2005.
- Myhrer 2015:** Tor-Geir Myhrer, «... dø om så det gjelder»? De rettslige rammer for den individuelle handleplikten ved farlige politioperasjoner, *Nordisk politiforskning*, 1-2015, s. 34–72.
- Nordskog 2012:** Hans Jørgen Nordskog, «Målvalg (targeting) og kommandokontroll: Norges innflytelse», i Torgeir E. Sæveraas og Vidar Løw Owesen (red.), *Norsk luftmakt over Libya – suksess uten innflytelse?* Luftkrigsskolens skriftsserie, Trondheim 2012, s. 103–110.
- Nymoen 2016:** Ståle Nymoen, *Kampfly mot terror*, Masteroppgave, Forsvarets høyskole, 2016. Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/297700>
- Okimoto 2011:** Keiichiro Okimoto, *The Distinction and Relationship between Jus ad Bellum and Jus in Bello*, OUP, Oxford 2011.

- Osiel 1999:** Mark J Osiel, *Obeying Orders, Atrocities – Military Discipline and the Law of War*, Transaction Publishers, London 1999.
- Österdahl 1998:** Inger Österdahl, *Threat to the Peace. The interpretation by the Security Council of Article 39 of the UN Charter*, Coronet Books, Uppsala 1998.
- Padeanu 2017:** Julia E. Padeanu, «Accepting that war-sustaining objects are 'legitimate targets' under IHL is a terrible idea», *Yale Journal of International Law*, 2. mars 2017.
- Rodley 2015:** Nigel Rodley, «Humanitarian Intervention», i Marc Weller (red.), *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, OUP, Oxford 2015, s. 775–797.
- Rogers 2004:** A.P.V. Rogers, *Law on the battlefield*, MUP, Manchester 2004.
- Romarheim 2013:** Anders Romarheim, «Hva er terrorisme», i Anders Jupskås (red.), *Akademiske perspektiver på 22. juli*, Akademika, Oslo 2013.
- Rui 2011:** Jon Petter Rui, «Politiets behov for støtte fra Forsvaret: Lovgivning er nødvendig», *Lov og Rett* 50(8), s. 445–446.
- Rui 2013:** Jon Petter Rui, «Forslag til lov om Forsvarets ansvar for å avverge luftbårne terroranslag og Forsvarets bistand til politiet: Mer demokratisk forankring er nødvendig», *Lov og Rett* 52(9), s. 579–580.
- Ruud 1980:** Morten Ruud, *Innføring i krigens folkerett*, Tanum Norli, Oslo 1980.
- Ruud og Ulfstein 2011/18:** Morten Ruud og Geir Ulfstein, *Innføring i folkerett*, 4. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2011, (5. utgave 2018).
- Ruys 2010:** Tom Ruys, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, CUP, Cambridge 2010.
- Sejersted 2013:** Fredrik Sejersted, «Det elastiske panser», i Eirik Holmøyvik (red.), *Tolkninger av Grunnlova*, Pax, Oslo 2013, s. 35–109.
- Simonsen 2010:** Sigmund Simonsen, *Acceptable risk in biomedical research. A legal analysis of the requirement that biomedical research shall not involve risks and burdens disproportionate to its potential benefits*, Doktorgradsavhandling, NTNU 2010.
- Simonsen 2012:** Sigmund Simonsen, *Acceptable Risk in Biomedical Research, European Perspectives*, Springer, London 2012.
- Simonsen 2013:** Sigmund Simonsen, «Rettslige utfordringer og muligheter ved bruk av droner (UAV)», i Torgeir E. Sæverås og Marianne Eidem (red.), *UAV – bare ny teknologi eller en ny strategisk virkelighet*, Luftkrigsskolens skriftserie, Bergen 2013, s. 35–59.
- Simonsen 2016:** Sigmund Simonsen, «The Intervention in Libya in a Legal Perspective: R2P and International Law», i Dag Henriksen og Ann Karin Larssen (red.), *Political Rationale and International Consequences of the War in Libya*, OUP, Oxford 2016, s. 245–265.
- Simonsen 2016a:** Sigmund Simonsen, «Autonom luftkrig og folkeretten – kan autonome våpensystemer foreta rettslig forsvarlige helhetsvurderinger?», i Tor Arne Schjander Berntsen, Gjert Lage Dyndal og Sigrid Redse Johansen (red.), *Når dronene våkner, Autonome våpensystemer og robotisering av krig*, Fagbokforlaget, Bergen 2016, s. 157–185.

- Skinner 2014:** Stephen Skinner, «Deference, proportionality and the Margin of Appreciation in Lethal Force Case Law under Article 2 ECHR», i *European Rights Law Review* 2014, s. 4–29.
- Skodvin 2017:** Knut Einar Skodvin, «Politolova § 27 a – militær makt mot innbyggjarane», *Tidsskrift for strafferett* 17(3), s. 213–234.
- Skogøy 2018:** Jens Edvin A. Skogøy, «Reelle hensyn som rettskilde», *Lov og Rett* 52(4), s. 257–258.
- Smith 1984:** Carsten Smith, «Militære maktmidler overfor norske borgere», i Hans M. Michalsen, Helge Røstad og Gunnar Aasland (red.), *Rett og rettsal. Et festskrift til Rolv Ryssdal*, Aschehoug, Oslo 1984, s. 453–471.
- Smith 2017:** Eivind Smith, *Konstitusjonelt demokrati*, 4. utgave, Fagbokforlaget, Bergen 2017.
- Sollis 2010:** Gary Solis, *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, CUP, Cambridge 2010.
- Staib og Johansen 2016:** Jacob Thomas Staib og Sigrid Redse Johansen, «Rettslige rammebetingelser for anvendelse av militærmakt», i Morten Andersen og Geir Ødegaard (red.), *Militære fellesoperasjoner – en innføring*, Abstrakt Forlag, Oslo 2016, s. 89–104.
- Stensønes 2017:** Malin Stensønes, *På vår vakt*, Aschehoug, Oslo 2017.
- Støre 2008:** Jonas Gahr Støre, *Å gjøre en forskjell. Refleksjoner fra en norsk utenriksminister*, Cappelen Damm, Oslo 2008.
- Stormark 2011:** Ketil Stormark, *Da terroren rammet Norge*, Kagge, Oslo 2011.
- Svendsen 2013:** Tore Svendsen, «Luftforsvarets bidrag til norsk krisehåndtering», i Tormod Heier og Anders Kjølberg (red.), *Mellom krig og fred – Norsk militær krisehåndtering*, Universitetsforlaget, Oslo 2013, s. 126–142.
- Syse 2003:** Henrik Syse, *Rettferdig krig*, Aschehoug, Oslo 2003.
- Szabó 2011:** Kinga Tibori Szabó, *Anticipatory Action in Self-Defence*, Springer, London 2011.
- Tallinmanualen 2017:** *Tallin Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*, London, 2017 (første utgave 2013).
- Tamenlander og Zetterling 2001:** Michael Tamelander og Niklas Zetterling, *9. april Nazitysklands invasjon av Norge*, Spartacus, Oslo 2001.
- Teson 1997:** Fernando R. Teson, *Humanitarian Intervention*, Transnational Publishers, New York 1997.
- Thirlway 1990:** Hugh Thirlway, «The Law and Procedure of the International Court of Justice 1960–1989: Part One», i *British Year Book of International Law*, Vol. 60/1 s. 1–157.
- Thomstad 2018:** André Berg Thomstad, *Terrorangrepet i Oslo, Forsvarets håndhevelsesbistand og samarbeid med Oslo-politiet etter 22. juli*, i Oslo files on defence and security, Forsvarets høyskole, IFS 2018.
- Trim 2011:** D.J.B. Trim, «Humanitarian Intervention», i Hew Strachan and Sibylle Scheipers (red.), *The Changing Character of War*, OUP, Oxford 2011, s. 151f.
- Ulfstein 2002:** Geir Ulfstein, «Terror og folkerett», *Lov og Rett* 41(2), s. 67–81.

- Ulfstein 2006:** Geir Ulfstein, «Forsvarspolitik og folkerett», i Ole Kristian Fauchald, Henning Jakhelln og Aslak Syse (red.), *Dog fred er ej det bedste – festskrift til Carl August Fleischer*, Universitetsforlaget, Oslo 2006, s. 606–620.
- Ulfstein og Christiansen 2013:** Geir Ulfstein og Hege Frøsund Christiansen, «The Legality of the NATO Bombing in Libya», *International and Comparative Law Quarterly* 62(1), s. 159–171.
- Webster 1842:** Daniel Webster, «Letter to Henry Stephen Fox», i K Kenneth E. Shewmaker (red.), *The Papers of Daniel Webster: Diplomatic Papers, vol. 1, 1841–1843*, Dartmouth 1983.
- Weeler 2000:** Nigel J. Wheeler, *Saving Strangers*, OUP, Oxford 2000.
- Weiss 2012:** Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention*, CUP, Cambridge 2012.
- Weyde 2013:** Birgitte Magnus Weyde, «Menneskerettigheter i væpnede konflikter», *Kritisk juss* 39(3–4), s. 192–196.
- Wicker 2006:** Christian Wicker, *The Concepts of Proportionality in State Crimes in International Law*, Peter Lang Pub, Frankfurt 2006.
- Aall 2003:** Jørgen Aall, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 4. utg, Fagbokforlaget, Bergen 2011 (3. utg. 2003).
- Aall 2011:** Jørgen Aall, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 4. utgave, Bergen 2011 (3. utgave 2003).

Mediaoppslag, pressemeldinger, kronikker o.l.

- Adresseavisen 2011:** Adressavisen, «Militære styrker inntar Oslo», Adressa.no 22. juli 2011.
- Andenæs og Ottesen 2019:** Mads Andenæs og Rune Ottesen, «Grunnloven bør ikke senke terskelen for nye norske krigseventyr», debatt, Aftenposten 06. januar 2019.
- Andersen et.al. 2011:** Ingunn Andersen, Halldor Asvall, Peter Svaar og Øyvind Bye Skille «Offiser: - Helikopteret kunne tatt av tre timer tidligere», NRK.no 24. oktober 2011.
- Annan 1999:** Kofi Annan, «Two concepts of sovereignty», *The Economist* 18. september 1999.
- BBC 2001:** BBC News, «Flashback: The Berlin disco bombing», bbc.co.uk 13. november 2001.
- BBC 2009:** BBC News, «German minister Franz Josef Jung resigns over raid», bbc.co.uk 27. november 2009.
- BBC 2015:** BBC news, «Timeline: Lockerbie bombing», bbc.com 15. oktober 2015.
- Beadle 2013:** Alexander Beadle, «Kan Militær makt stoppe volden i Syria?», kronikk, Aftenposten 04. september 2013.
- Bentzrød og Sætran 2016:** Sveinung Berg Bentzrød og Frode Sætran, «Regjeringen stoler ikke på politiet og Forsvarets felles terrorberedskap», Aftenposten.no 19. februar 2016.
- Bergens Tidende 2012:** NTB, «Forsvaret kunne ikke ha stanset Utøya-skyting», bt.no 12. november 2012.
- Chediak 2016:** Joyce Chediak, «Twenty-five years ago: the 1991 gulf war, America bombs the highway of death», GlobalReseach.ca 27. februar 2016.

- Christiansen 2012:** Per Christiansen, «-Jeg tar ansvaret», Dagsavisen.no 26. november 2012.
- Dahl 2018:** Arne Willy Dahl, «Norske jagerflygere var lovlige mål i Libya», debatt, Aftenposten 18. september 2018.
- Eide 2013:** Espen Barth Eide, «Hodet på plass», kronikk i Dagens Næringsliv 02. september 2013.
- Eriksen og Braut-Hegghammer 2019:** Christoffer Conrad Eriksen og Målfrid Braut-Hegghammer, «Hva kan vi lære av de norske Libya-operasjonene», kronikk, Aftenposten 15. januar 2019.
- Ervik 2011:** Kristian Ervik, «Storbritannia: -Gaddafi er et legitimt mål for oss», TV2.no 21. mars 2011.
- Forsvarets forum 2018:** Forsvarets forum, «Alle kanonløp pekte mot oss», nr. 3 2018, s. 13–27.
- Guardian 2000:** The Guardian, «Amnesty accuses NATO of war crimes», Guardian.com 07. juni 2000.
- Holmøyvik og Høgsberg 2018:** Eirik Holmøyvik og Benedicte M. Høgsberg, «Lærdommen fra Libya er at Grunnloven bør endres», kronikk, Aftenposten 24. desember 2018.
- Husøy 2018:** Eirik Husøy, «Sveriges statsminister utelukker ikke å sette inn militæret mot gjengkriminaliteten», Aftenposten 18. januar 2018.
- Johnsen og Bakkeli 2006:** Alf Bjarne Johnsen og Tom Bakkeli, «Advarer politikerne etter 'Elektron'-planer», VG.no 25. januar 2006.
- Ki-Moon 2011:** Ban Ki-moon, Pressemelding, SG/SM/13838, FN, New York 23. september 2011.
- Krømke og Bjerkeseth 2014:** Kathrine Krømke og Anders Waw Bjerkeseth, «Ingenting kommer til å bli som det var», NRK.no 29. september 2014.
- Luke 2009:** Edward T. Luck, «Remarks to the General Assembly on the Responsibility to Protect (RtoP)», FN, New York 23. juli 2009.
- Mulholland 2013:** Angela Mulholland, «Military Intervention in Syria: What role might Canada play?», CTVNews.ca 28. august 2013.
- Norges politilederslag 2016:** Norges politilederslag, «Skeptisk til at Forsvaret får ansvaret for maritim kontraterrorberedskap», publisert på politilederen.no 17. oktober 2016.
- NRK 2016:** NTB, «Riksrevisjonen: Politiet og Forsvaret samarbeider for dårlig», NRK.no 18. oktober 2016.
- NRK 2016:** NTB, «Forsvar og politi uenige om fellesøvelsen Gemini», NRK.no 11. oktober 2016.
- Nygård 2012:** Oddvar Nygård, «Hvor var Forsvaret 22. juli?», Nordlys.no 20. august 2012.
- Nygård 2015:** Oddvar Nygård, «-Vi må ikke glemme at folkeretten er vår livsforsikring. Her kan vi ikke gjøre kompromisser», Nord24.no 16. januar 2015.
- Peters og Murtnes 2012:** Tim Murtnes og Sindre Murtnes, «Carl I. Hagens sønn fikk medalje for 22. juli-innsats», VG.no 21. april 2012.

- Prestegård og Halvorsen 2013:** Sofie Prestegård og Irene Halvorsen, «Erna åpner for å gå utenom FN», Dagsavisen 09. mars 2013.
- Sandberg og Eriksen 2018:** Per Sandberg og Ine Eriksen Søreide, «Snøkrabbe og tjuvfiske på norsk sokkel», innlegg Nordnorsk debatt 23 april 2018.
- Skartveit 2012:** Hanne Skartveit, «Stoltenbergs ansvar», leder, VG 26. november 2012.
- Skevik 2018:** Erlend Skevik, «Forsvarsministeren: Våre styrker er i krig», VG.no 03. mars 2018.
- Spiegel 2010:** Spiegel online, «Germany to pay \$500.000 for civilian bombing victims», spiegel.de 06. august 2010.
- Simonsen 2013:** Sigmund Simonsen, «Når er angrep lovlig», kronikk i VG 06. september 2013.
- Simonsen 2014:** Sigmund Simonsen, «Ukraina og folkeretten», kronikk i Adresseavisa 12. mars 2014.
- Simonsen 2014a:** Sigmund Simonsen, «Norge kan hjelpe Irak mot IS i Syria», kronikk i Aftenposten 25. september 2014.
- Simonsen og Henriksen 2012:** Sigmund Simonsen og Dag Henriksen, «Når er krig lovlig?», kronikk i VG 05. februar 2012.
- Simonsen, Dyndal og Bråthen 2012:** Sigmund Simonsen, Gjert Lage Dyndal & Per-Thore Bråthen, «Plakaten på veggen: Aldri mer», Kronikk i VG 13. august 2012
- Slettholm og Skjeggstad 2013:** Andreas Slettholm og Helene Skjeggstad, «USAs forsvarsminister: Vi er klare til å angripe Syria», Aftenposten.no 26. august 2013.
- Staveland 2011:** Lars Inge Staveland, «Vil vite om Nato brøt FN-mandatet», Aftenposten.no 22. oktober 2011.
- Stormark 2012:** Kjetil Stormark, «22. juli-kommisjonens granskning av Forsvaret er ytterst mangelfull», kronikk, Aftenposten 22. august 2012.
- Therkelsen 2012:** Håvard Therkelsen, «Presset ut justistopper», Dagsavisen.no 08. oktober 2012.
- Toje 2011:** Asle Toje, «Hvorfor det er galt å drepe Gaddafi», Dagsavisen 02. mai 2011.
- Tveit 2012:** Knut Olav Tveit, «Skulle forsvaret stanset Breivik 22/7?», dagensperspektiv.no 07. oktober 2012.
- Utenriksdepartementet 2009:** UD, «Størrelsen på Norges kontinentalsokkel i nord avklart», pressemelding 15. april 2009.
- Utenriksdepartementet 2014:** «Kontinentalsokkelen: Spørsmål og svar», Artikkel, sist oppdatert 12. desember 2014.
- VG 1999:** «Norge nær angrepet i 1968», VG.no 29. desember 1999.
- Winge og Granviken 2011:** Åge Winge og Simen Granviken, «Politiet ønsket ikke spesialsoldater», Adressa.no 25. juli 2011.
- Øby 2011:** Stian Øby, «Intervensjonen i Libya», se Stud.jur. nr. 3 2011.
- Østby 2011:** Lene Østby, «Forsvarets helikoptermannskap ble terrorvarslet 40 minutter før Utøya-skyting», TV2.no 31. august 2011.